

Теоретичні аспекти визначення сутності малого бізнесу

В умовах переходу до ринкової економіки на засадах приватної власності в Україні виникла велика кількість суб'єктів малого бізнесу. Згідно з Європейською Хартією, розвиток малого бізнесу повинен розглядатися як одна з основних рушійних сил інновацій, зайнятості, а також соціальної та локальної інтеграції до Європи.

Сутність і особливості малого бізнесу досліджували такі вітчизняні науковці, як З. Варналій, В. Воротін, Л. Воротіна, Т. Говорушко, В. Збарський, В. Карсекін, М. Малік, В. Месель-Веселяк та інші. Разом із тим багато теоретичних аспектів його сучасного розвитку вимагають подальшого вивчення.

Бізнес – економічна діяльність, будь-яке інше заняття, в результаті якого одержують прибуток, вигоду. Бізнес як діяльність історично виник у процесі розвитку суспільства. Діяльність як вища форма розвитку притаманна лише людині й тому тільки з погляду її діяльності можна зрозуміти, що таке бізнес.

Бізнес є основою розвитку економіки індустріально розвинутих країн, практика яких показала, що формула його виживання на ринку досить проста. Кожен суб'єкт бізнесу виступає на ринку і як виробник, і як споживач, тут же визначаються ціни й обсяг виробництва. Через узгодження позицій між покупцями і продавцями розв'язуються водночас всі проблеми. Перша з них – «що виробляти?» – визначається через гроші, які споживач сплачує за вибраний товар; друга – «як виробляти?» – конкуренцією між виробниками; третя – «скільки виробляти і як розподіляти?» – зумовлюється співвідношенням попиту і пропозиції. Такий процес відбувається у кожному способі виробництва, у різних економічних системах, де працює ринок,

а бізнес виступає як метод господарювання, тип мислення, спосіб життя¹.

Підприємництво – динамічний, активний елемент бізнесу, що є ініціативною, самостійною діяльністю, яка ведеться на свій ризик і під свою майнову відповідальність громадянами, об'єднаннями громадян із виробництва продукції, виконання робіт і надання послуг з метою одержання прибутку. Підприємництво включає в оборот тільки підприємця, а не всіх учасників ринку. Бізнес є ширшим поняттям, ніж підприємництво, тому що воно охоплює всі відносини, що виникають між усіма учасниками ринкової економіки, включаючи не тільки підприємців, а й споживачів, найманих працівників, державні структури. Отже, підприємництво як економічний феномен є категорією бізнесу².

На думку провідних науковців ННЦ «Інститут аграрної економіки» УААН, у методичному плані підприємництво слід розглядати як складне і багатозначне, багатосистемне й багаторівневе поняття. Воно являє собою сукупність економічних, історичних, соціальних та юридичних відносин і включає категорію підприємництва, його функцію в соціально-економічному житті, особливий метод господарської діяльності, підприємницьке середовище, особистість підприємця, стиль і тип його мислення та поведінки, історичні й соціально-психологічні аспекти.

У господарській же практиці (а нерідко й у науковій) «підприємництво» і «бізнес» часто ототожнюють. Відповідно ототожнюються поняття «мале підприємництво» та «малий бізнес». Так, професор В. Карсекін й інші автори зазначають, що «дійсно, прак-

¹ Підприємницька діяльність та агробізнес: підруч. / за ред. М.М.Ільчука, Т.Д.Іщенко. – К.: Вища освіта, 2006. – 544 с.

² Там само.

тично повсюдно проходить ототожнення підприємництва з малим бізнесом, широке використання у вітчизняній науці та практиці терміна «мале підприємництво»¹.

Мале підприємництво, на думку З.С. Варналія, це самостійна, систематична, інноваційна діяльність малих підприємств і громадян-підприємців на власний ризик із метою реалізації економічного інтересу – одержання прибутку (підприємницького доходу). При визначенні поняття «мале підприємництво» слід урахувувати не стільки кількісні критерії (чисельність працюючих; розміри капіталу, прибутку, грошового обігу; обсяги валової продукції, продажу тощо), скільки якісну характеристику. Насамперед, слід виділяти такі якісні критерії, як правова незалежність; єдність права власності та безпосереднього управління фірмою; безпосередній характер відносин між власником (господарем) і працівником; повна відповідальність за результати господарювання; невеликий ринок збуту, сімейне ведення справи тощо².

Тобто, тільки економічно самостійний господарюючий суб'єкт із правом власності може бути суб'єктом малого підприємництва. У цьому випадку Л.І. Воротіна зазначає: «Підприємництвом вважається не будь-яка діяльність виробника, банкіра, працівника торгівлі, сфери послуг, а лише діяльність власника, який самостійно розпочинає і здійснює (чи із залученням найманої робочої сили) виробництво, надання послуг, торгівлю тощо»³.

Приватна власність найкраще реалізує потенційні можливості малого підприємництва, відповідає його духу, є засобом розвитку й прогресу продуктивних сил. Тому деякими авторами стверджується, що в основі малого підприємництва, особливістю якого є діалектична єдність власності, управління і контролю в особі суб'єкта підприємницької діяльності, лежить саме приватна власність

-- засоби виробництва та кінцеві результати виробничої діяльності⁴.

Малий бізнес – це діяльність будь-яких малих підприємств і окремих громадян (фізичних осіб) з метою одержання прибутку. Практично це будь-яка діяльність зазначених суб'єктів господарювання, спрямована на реалізацію власного економічного інтересу. І вона не є обов'язково дуже ризикованою й інноваційною діяльністю на засадах повної економічної відповідальності. Саме підвищений ступінь ризику та інноваційність, які властиві малому підприємству, на думку окремих науковців (зокрема Варналія З.С.), є якісним моментом для розмежування понять „мале підприємництво” і „малий бізнес”.

Частково можна розділити думку авторів підручника „Підприємницька діяльність та агробізнес” і зробити висновок, що мале підприємництво як економічний феномен є складовою малого бізнесу, оскільки вклучас в оборот тільки свого суб'єкта – підприємця, а не всіх учасників ринку (споживачів, найманих працівників, державні структури). Проте, на нашу думку, такий висновок можна підтримати тільки враховуючи склад безпосередніх учасників ринку. В інших сферах поняття «мале підприємництво» є досить широким і його слід розглядати в контексті визначення поняття «підприємництво». Останнє, як відомо, переплітає в собі різні види відносин: економічні, юридичні, політичні, історичні, психологічні тощо.

У світовій практиці та економіці немає уніфікованого визначення малого бізнесу. Використовуються понад 50 різних статистичних показників, що характеризують малі підприємства. Переважають кількісні критерії: чисельність працюючих, річний обсяг господарського обороту і т.д. Широко застосовують якісні критерії, такі як маса прибутку, прямий особистий контакт керівництва з виробничим персоналом, клієнтурою, постачальниками, самостійність, жорстка залежність від ближніх ринків і джерел сировини та ін.

¹ Карсекін В., Миска В., Біляк В. Мале підприємництво: проблеми і перспективи // Економіка України. – 1995. – №10. – С.72.

² Варналій З.С. Мале підприємництво: основні теорії і практики. – 3-тє вид., стер. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2005. – 302 с.

³ Воротіна Л.І. Розвиток підприємництва в економіці України // Вісник Київського нац. ун-ту. Економіка. – Вип. 1. – 1994. – С.40.

⁴ Мале підприємництво у сфері побутового обслуговування населення: навч. посіб. / Варналій З.С., Хмелєвська Л.П., Хмелєвський М.О. – К.: Знання України, 2004. – 260 с.

У Великій Британії, наприклад, до малих належать підприємства і фірми з чисельністю зайнятих до 200 осіб у промисловості та до 25 – у будівництві; у Франції – підприємства і фірми з чисельністю зайнятих від 10 до 50 осіб, до ремісничих – близько 10 працюючих; у Болгарії – підприємства із зайнятими до 50 осіб. У Німеччині до дрібного й середнього підприємництва належать фірми, в яких працює менше 300 осіб із річним оборотом до 100 млн. євро¹.

У разі законодавчого визначення суб'єктів малого й середнього бізнесу, в більшості країн найчастіше за максимальний рівень зайнятих приймається 50 осіб для суб'єктів малого бізнесу та 200-250 осіб – для суб'єктів середнього бізнесу. Серед малих підприємств поширеним є виокремлення мікропідприємств, до яких, як правило, належать малі підприємства з чисельністю зайнятих до 10 осіб.

У Законі України «Про державну підтримку малого підприємництва» від 19.10.2000 року №2063 – III (із змінами, внесеними згідно із Законом №523-VI від 18.09.2008) наведено визначення суб'єкта малого підприємства, якими вважаються фізичні особи, зареєстровані в установленому порядку як суб'єкти підприємницької діяльності, а також юридичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середньооблікова чисельність за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб, а обсяг річного валового доходу не перевищує 70 млн грн. У попередньому трактуванні цього визначення обсяг річного валового доходу становив 500 тис. євро, що з урахуванням сучасного курсу співвідношення євро до гривні становить приблизно 6 млн грн, тобто підвищення даного кількісного показника – майже 12 пунктів².

За даними вітчизняних дослідників, українські суб'єкти малого бізнесу за кількісними характеристиками свого розвитку раніше відставали як від показників відповідних суб'єктів у розвинутих країнах світу,

так і країн із перехідною економікою Центрально-Східного регіону Європи. Цей факт підтверджувало порівняння кількісних показників розвитку малого бізнесу в Україні та в інших країнах світу, зокрема таких, як відповідна кількість суб'єктів на 1000 осіб наявного населення, частка зайнятих у малому та середньому бізнесі від загальної чисельності зайнятих, частка малого й середнього бізнесу у ВВП країни.

Законодавчі зміни в критерії віднесення до підприємств малого бізнесу у 2008 році дадуть можливість збільшити сегмент малих підприємств, особливо в галузях із невеликим обсягом реалізації продукції, до яких можна віднести й сільське господарство. Їх переважно застосовують починаючи з 2009 року. За даними, наведеними в Національній доповіді «Про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні», кількість малих підприємств із 2009 року суттєво збільшиться (рис.)³.

Узагальнюючи позитивні й негативні сторони сучасного розвитку малого та середнього бізнесу в Україні, можна зазначити, що за кількісними оцінками розвиток цього сектору економіки практично відповідає європейським показникам. Це підтверджує також показник кількості суб'єктів малого й середнього підприємництва на тисячу населення, який у 2007 році досяг 56,6 од. (у Великій Британії – 59, Німеччині – 43, Франції – 42, Португалії – 66, Італії – 72).

Проте, на наш погляд, порівняння показників розвитку малого бізнесу в Україні й в інших країнах досить часто не є об'єктивним, оскільки існують певні відмінності у практиці статистичного обліку в різних країнах. Як уже зазначалося, в країнах із високим конкурентним статусом як база для статистичного обліку суб'єктів малого та середнього підприємництва використовуються не тільки малі, а й середні підприємства. У вітчизняній статистичній практиці малі підприємства визначають як окрему категорію, а середні – взагалі поки що не є об'єктом статистичного обліку⁴.

¹ Варналий З.С. Мале підприємництво: основи теорії і практики. – 3-тє вид., стер. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2005. – 302 с.

² Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань регулювання підприємницької діяльності» від 18.09.2008 року №523-VI // Відом. Верхов. Ради України (ВВР). – 2009. – №6.

³ Про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні. Національна доп. / К.О. Вашенко, З.С. Варналий, В.Є. Воротін, В.М. Гесць та ін. – К.: Держкомпідприємництво, 2008. – 226 с. - <http://www.svatovo.ws/rayadministration/business.htm>.

⁴ Діяльність малих підприємств, 2007. Стат. зб. / за ред. І.М. Жук. – К.: Державний комітет статистики України, 2008. – 206 с.

Розподіл підприємств в Україні за розмірами

Сьогодні вхідним документом для статистично малих підприємств є статистична звітність за формою №1-підприємництво (коротка-річна) «Звіт про основні показники діяльності підприємства за 200_рік», яка включає 6 розділів. Статистично великі та середні підприємства заповнюють більшу кількість розділів і відповідно статистичних показників за формою №1-підприємництво (річна) «Звіт про основні показники діяльності підприємства за 200_рік». Новим у статистичній звітності за 2008 рік є те, що статистично малі підприємства залучаються до обстеження на вибірковій основі.

У статистичному збірнику «Діяльність малих підприємств» не враховуються фермерські господарства, фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності й банки. При аналізі, наприклад, такого виду економічної діяльності як «сільське господарство, мисливство, лісове господарство», кількість малих підприємств наводиться тільки по сільськогосподарських підприємствах із чисельністю працюючих до 50 осіб (у 2007 році це 15584 од.)¹. Не є об'єктом статистичного обліку діяльність таких дрібних бізнесових структур у сільському господарстві, як особисті селянські господарства, які згідно із відповідним законом не мають статусу юридичної особи. Водночас до категорії суб'єктів малого та середнього бізнесу в ба-

гатьох розвинутих країнах належать також індивідуальні підприємці з правом і без права наймання робочої сили.

Отже, у вітчизняній статистиці не всі суб'єкти малого бізнесу (особливо у сільському господарстві) охоплені статистичними спостереженнями, а ті, які звітують, допускають викривлення первинних даних. Тому, на наш погляд, не можна погодитися із В.Є. Воротіним, який стверджує, що нерозвиненість сектору малого та середнього бізнесу в Україні – це міф, який будується на недосконалих статистичних даних².

В результаті проведеного аналізу можна констатувати, що становлення в Україні ринкових відносин і процес інтеграції в світове господарство зумовлюють інтенсивний розвиток підприємств малого бізнесу. Аналіз показав, що якщо вітчизняні вчені визначилися з категорією малого бізнесу, то далеко не вивченим залишається питання законодавчого закріплення підприємств, які можна віднести до його сфери за видами економічної діяльності. На нашу думку, багато зусиль потребує й удосконалення діяльності вітчизняної статистики, яка не включає до свого аналізу великої кількості малих підприємств, або включає їх на вибірковій основі. Тому одним із важливих завдань державної політики на майбутнє є законодавче врегулювання цього питання.

¹ Узагальнено сутність малого бізнесу та підприємництва, законодавче визначення суб'єктів малого бізнесу. Розглянуто недоліки практики статистичного обліку підприємств малого бізнесу в Україні.

² Обобщена сущность малого бизнеса и предпринимательства, законодательное определение субъектов малого бизнеса. Рассмотрены недостатки практики статистического учета предприятий малого бизнеса в Украине.

³ The small business and enterprises is studied, legislative definition of subjects of a small business is defined. Practice defects of statistical records of small business enterprises of Ukraine are considered.

*

¹ Діяльність малих підприємств, 2007. Стат. зб. / за ред. І.М. Жук. – К: Державний комітет статистики України, 2008 – 206 с.

² Воротін В.Є. Порівняльний аналіз державної політики та малого підприємництва в Україні і Росії // Зб. наук. праць Української Академії державного управління при Президентові України. – 2003. – № 1. – С. 130-133.